

8. Irodalom

- Babits Mihály (1988): *Amor Sanctus*. Békéscsaba: Helikon Kiadó
- Cserhádi József – Fábián Árpád szerk. (1975): *A II. vatikáni zsinat tanítása*. Budapest: Szent István Társulat
- Dobszay László (1997): *Bevezetés a grögörön énekbe. Egyházzenei Füzetek I/5*. Budapest: a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Egyházzenei Tanszéke és a Magyar Egyházzenei Társaság
- Dobszay László (2003): *Jegyzetek a liturgiáról. A sequentia – és a liturgia misztikus jellege*. Gondolkodó füzetek, 11: 5–15.
- Dobszay László (2006): *A magyar népének. Egyházzene Füzetek I/15*. Budapest: MTA-TKI – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoportja és a Magyar Egyházzenei Társaság.
- Dobszay László – Takáts Judit (2006): *A sequentia. Egyházzenei Füzetek II/9*. Budapest: MTA-TKI – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzenei Kutatócsoportja és a Magyar Egyházzenei Társaság
- Domokos Pál Péter szerk. (1979): *„...édes Hazámnak akartam szolgálni...”*. Budapest: Szent István Társulat
- Ferenczi Ilona szerk. (1976): *Rajeczky Benjamin írásai*. Budapest: Zeneműkiadó.
- Kisdí Benedek szerk. (1651): *Cantus Catholici I.* facsimile. In: Vajthó László szerk. (1935): *Magyar Irodalmi Ritkaságok XXXV. szám*. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Mezey László (1958): *Adalékok a középkori dráma történetéhez. – Két liturgikus ludus*. Filológiai Közlemények 4: 103–106.
- Rajeczky Benjamin (1976): *Melodiarium Hungariae Medii Aevi I. Hymni et sequentiae*. Budapest: Editio Musica
- Rajeczky Benjamin (1982): *Melodiarium Hungariae Medii Aevi I. Hymni et sequentiae – Pótkötet*. Budapest: Editio Musica
- Rajeczky Benjamin szerk. (1988): *Magyarország zenei története I. Középkor*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Szendrei Janka – Dobszay László – Rajeczky Benjamin (1979): *XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben I–II*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Vargyas Lajos: *A magyarság népzeneje – Népdaltípusok eredete, időrendje*. <http://mek.niif.hu/02000/02074/html/12.html> (2012. április 16)

LENGYEL LEA

Szegregációs minták három kőbányai telepen

In this study I am going to present the results of a research I conducted in the spring of 2011 and 2012 in three settlements of Kőbánya: Kis- and Nagy-Pongrác, and the MÁV-colony. The focus of my research was the residential mobility of the inhabitants, their experience of segregation and their neighbourhood relationships.

I investigated the connection between several factors related to the examined living environments regarded as segregated, such as the time and circumstances of moving into the colonies, the inhabitants' desire to move off, and the neighbourhood relationships.

The main conclusion to be drawn from my study is that if the moving into the colony occurred during the childhood, or was connected to marriage or childbearing, then the individuals describe their dwelling place as segregated less often, and speak about their neighbourhood relationships in higher terms. Favourable neighbourhood relationships are not only capable of effacing the deficiencies of the colony, but also play an important role in reducing mobility ambitions. The MÁV-colony is in a special situation, since the 'railway employee identity' has a significant influence on the examined factors.

1. Bevezetés

Tanulmányomban három kőbányai lakóterületen: Kis-Pongrácon, Nagy-Pongrácon és a MÁV-telepen végzett megélt szegregációval, lakóhelyi mobilitással és szomszédsági viszonyokkal foglalkozó kutatásom eredményeit mutatom be.¹

¹ A telepek elhelyezkedését lásd az 1. számú mellékletben. Forrás: l. ott. Utolsó letöltés: 2012. március 9.

Legfőbb kérdésem az volt, hogyan ítélik meg a vizsgált lakóközösségben élők, hogy lakóhelyük hivatalosan szegregátumnak számít, tapasztalható-e bármilyen megélt szegregációérzet. Emellett érdeklődésem középpontjában állt az is, milyen motivációk, külső és belső körülmények, késztetések játszottak szerepet abban, hogy a lakók a telepek valamelyikére költöztek, s ezek különbözősége mennyire hat ki a lakóhely szubjektív megítélésére, mennyiben változtatja meg a területhez, valamint a környezetükben élőkhez való kötődésüket. Továbbá ennek kapcsán megfogalmazódott bennem a kérdés, hogy tapasztalható-e bármilyen ellentét a „bennszülöttek” vagy „őslakosok” és a „beköltözők” vagy „betelepülők” között. Kutatásom során az előbbi csoportba tartozóknak definiáltam azokat, akik legkésőbb általános iskolai tanulmányaik megkezdéséig jelenlegi lakóhelyükre költöztek, míg az utóbbi kategóriába azok kerültek, akik az említett életkor után – többnyire saját döntésből – választották lakóhelyükhöz a vizsgált telepek egyikét.

A lakóhelyi szegregáció és mobilitás kérdését kutatásom során összekapcsoltam a szomszédsági viszonyok vizsgálatával, s ennek keretében kerestem a választ arra is, hogyan működnek ezek a kapcsolatok a telepeken, mennyiben mutatnak eltérést a szakirodalomban megfogalmazott legfőbb szerepekhez képest, illetve található-e bármilyen speciális funkció abból adódóan, hogy szegregált területeket vizsgáltam.

Azért esett választásom a fent meghatározott területekre, mert Kőbányán ezek az utolsó olyan építkezések, melyek keretében egy időben sok lakás épült fel, azonban nem a szocializmus által preferált lakótelepi és nem is az azóta divatosvá vált lakóparki építkezés formájában. A vizsgált lakóterületek felépítésükben igen hasonlóak, továbbá mindhárom telepen megjelenik a felújításra, a fejlesztésekre való igény.² A hasonlóságok mellett azonban több eltérés is megfigyelhető: különböznek például a lakások, a tulajdoni viszo-

² A 2. számú mellékletben található térképen látható, hogy a telepek krízisterületnek számítanak. Forrás: l. ott.

nyok, a lakókörnyezet állapota, a különböző szolgáltatások elérhetősége, és részben ezekből adódóan a hivatalosan meghatározott szegregáltság mértéke is.

2. A kutatási terület objektíven

2.1. Kőbánya

Kőbánya 3249 hektárt foglal magába. Lakossága 80357 fő, a lakások száma pedig 38047.³ Budapesten belüli elhelyezkedését már a XX. század elején is nagyon kedvezően ítélték meg az ipar szempontjából. „Földrajzi fekvése megengedi a gyár-*vállalatok terjeszkedését, a vasúthálózat gazdagsága, az egyes állomások kedvező fekvése mind olyan tényezők, melyek nagy befolyással voltak a városrész iparának fejlődésére. ... Az ötvenes években felépültek az első sörgyárak, melyek a kőbányászat idejéből visszamaradt hatalmas pincék miatt keresve sem találhattak volna jobb helyet a letelepülésre. A hatvanas évek vége felé felépültek a Kőbányai-úton az első vasgyárak, melyek a mai hatalmas arányú vasgyárak első alapjait képezték.*”⁴ Az ipar, mely a rendszerváltás előtt nagy előnye volt a kerületnek, napjainkban több szempontból nehezíti Kőbánya életét. A gyárak többsége megszűnt, s ezzel a sok alkalmazottat foglalkoztató munkahelyek is felszámolásra kerültek, a kerületen azonban rajtamaradt a munkáskerület címke. Egy 1993-as kutatás eredménye szerint „*a felnőtt kőbányai átlagpolgár 48 éves, jobbára nyolc általánost, szakmunkásképzőt vagy középiskolát végzett, egy vagy két gyermeket nevel. ... A felnőtt lakosságnak legalább 64 százaléka a városi létminimumnál kevesebből él.*”⁵ A fentieket figyelembe véve a kőbányai döntéshozók elsődleges céljuknak tekintik a profilváltást, melynek kiemelt eleme a lakosság helyben tar-

³ Helységnévkönyv 2010: 22. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/hnk/hnk2010.pdf> Utolsó letöltés: 2012. február 29.

⁴ Dausz 1913: 177.

⁵ Kövess 1994: 59.

tartása,⁶ valamint a lakást bérlő vagy vásárló fiatalok befogadása, mellyel megakadályozható a kerületben élők lélekszámának csökkenése, s a munkáskerület megítélés lecserélhető lakóövezetre.⁷

2.2. A vizsgált telepek

A három általam vizsgált telep a Kőbányai út–Pongrác út–Hungária körút által határolt háromszögben, egymástól és a környező területektől vasúti töltésekkel, illetve többsávos, nagy gépkocsiforgalmat lebonyolító úttal elválasztva. Ezek a körülmények egyaránt rontják a mindennapi életminőséget, valamint az épületek fizikai állapotát.

2.2.1. MÁV-telep

A MÁV-telep a Zách utca – Csilla utca – Hungária körút – Salgótarjáni utca által körülhatárolt területen fekszik, beceneve „Jancsitelep”.⁸ „A főműhely lakótelepét 1890-ben kezdték építeni. ... A lakótelep 54, részben egyemeletes, részben földszintes, kertes lakóépületből állt, ahol 321 családot lehetett elhelyezni.”⁹ 1980-ban az alábbiak jellemezték a MÁV-telepet – ezek központi rekonstrukció hiányában nagy valószínűséggel megegyeznek a mai adatokkal: földszintes lakóházak aránya 50–65,5%; egy lakóházra jutó lakások száma 4,1–6; komfortos és összkomfortos lakások aránya 71,7–88%.¹⁰

A terület jelenleg is az egykori Magyar Államvasutak tulajdonában áll. „A telep sajátossága, hogy a földhivatali nyilvántartásban egy HRSZ-on szerepel, így a házak megfelelő módon való számozása sem megoldott. Mindezek egyértelműen hozzájárulnak a szegregálódás folyamatához, így minél előbbi be-

⁶ Csanádi–Csizmady 2002: 311.

⁷ IVS 2010: 5 Utolsó letöltés: 2011. május 7.

⁸ Dausz 1913: 167.

⁹ Nagy é. n.: 29.

¹⁰ Csanádi–Csizmady 2010: 121–123.

avatkozást igényel. ... A területen sajnálatos módon jelenleg a minimális infrastrukturális feltételek sem teljesülnek. A tulajdonviszonyok rendezésével, minél előbb szükséges a 250 telekhez kapcsolódó közmű felújítás, közműépítés, amelyet az úthálózat megépítése követne. A beavatkozás részletei a tulajdonviszonyok rendezetlensége folytán egyelőre nem rögzíthetőek kellő pontossággal.”¹¹ A MÁV-telep sajátos helyzetét bizonyítja az is, hogy több válaszadó is úgy tudja, nemsokára eladják a telepet, illetve időről időre felelevenedik a hír, mely szerint a fejük felett már megkötötték a szerződést. „A telepet el akarják adni. S minket mit csinálnak? Kilakoltatnak. S hova? Hová tudnák kitenni azt a 92 éves asszonykát, aki hét éves kora óta itt lakik? Ne haragudjon a világ, ilyen felfogásokat, hogy egy francia vagy milyen manuszknak eladja, osztan kitelepíti innen az egész izét.” – mondta egy hetvenéves férfi, aki harminc éve él a telepen. Egy nyolcvanhét éves néni így nyilatkozott a telep jövőjét illetően: „Úgy volt, hogy eladják a telepet, eladják a lakást, mert már elég rozoga állapotban van. Hát száz éves elmúlt, körülbelül százötz éve épültek ezek a lakások.” A fennálló helyzetről egy nyugdíjas néni tudta a legtisztább leírást adni: „Persze, mert a lakótelepet meg lehetne venni, de huszonegynéhány éve megy ez a hercehurca mert a terület az önkormányzaté, a felépítmény meg a vasúté, és nem tudnak megegyezni, mert mindegyik jobban akar járni a másikkal. És azért megnyúzni nem lehet a lakókat, de már olyasmit rebesgetnek, hogy lakóparkká nyilvánítják.”

A MÁV-telepen élni – mint ahogy az később kutatási eredményeim bemutatásakor kiderül – egyfajta státuszszimbólum, hiszen ahhoz, hogy az ember itt lakhasson, még napjainkban is a MÁV alkalmazottjának vagy nyugdíjasának kell lennie. A MÁV-telepi lakás Davis és Moore társadalmi rétegződésre vonatkozó elmélete szerint a létfenntartáshoz és az alapvető jóléthez hozzásegítő jutalomként értelmezhető, melyek „beépülnek a pozícióba. A pozícióval társított jogokból, valamint abból állnak, amit a pozíció velejáróinak vagy előnyeinek nevezhetünk.”¹² Ezt támasztja alá az is, hogy a MÁV-telep ese-

¹¹ VS 2010: 220.

¹² Davis–Moore 1997: 12.

tében valóban erős identitáselem a vasutas státus, mely egyrészt a dicső narratívából táplálkozik, hiszen „nyugdíjat, viszonylag állandó és biztos munkahelyet élveztek, s egyéb apró kedvezményekkel is ellátták őket”,¹³ másrészt a munka jutalmaként elnyert lakás tényéből.

2.2.2. A Pongrác-telepek

Kőbányán két Pongrác-telep található. Az úgynevezett Kis-Pongrác, vagy „Kilences” – mely elnevezés arra utal, hogy építésekor minden lakóépület egységesen Pongrác út 9. szám alatt szerepelt, ezen belül a házakat római számokkal különböztették meg – a MÁV-telep közvetlen szomszédságában épült fel a Salgótarjáni út – Gyöngyike utca – Csilla utca – Pongrácz út által körülhatárolt területen. A Nagy-Pongrác a Horog utca háromszögben található. A két Pongrác-telepet vasúti töltés választja el egymástól.

„1924-ben felépült a Juranics utcai és a Pongrácz úti állami kislakásos telep. A Pongrácz úti telepen 320 lakás. Egy-, két- és háromszobás lakások. A kislakásos telepek építését ezután hosszú időre leállították. Csak a negyvenes évek elején épül Kőbányán újabb kislakásos telep, újból a Pongrácz úton, pontosabban a Tomcsányi út és a Pongrácz út sarkán. Összesen 818 lakást építettek, amelyből 680 lakókonyhasnak, 138 pedig kétszobásnak készült. A lakótelephez fürdőépületet emeltek kádfürdővel és zuhanyzóval. A telepen nyitottak egy 460 személyt befogadó mozit, a mai Petőfi mozi elődjét.”¹⁴ A fürdő és a mozi helyén napjainkban az Emberbarát Alapítvány addiktológiai központja üzemel. A Pongrác út 9. szám alatti épületek tetőterét egy későbbi beruházás alkalmával beépítették, így a lakásállomány 8,5%-kal nőtt. A jelenlegi 888 lakásból 814 ingatlan magántulajdonban van.¹⁵

¹³ Lackó 2000: 156.

¹⁴ Szalai 1970: 237.

¹⁵ <http://kispongrac.hu/index.php/kozlemenyek/item/99-a-kobanyai-kis-pongrac-lakotelep-szocialis-celu-varosrehabilitacioja#comment6> Utolsó letöltés: 2012. március 1.

A Kis-Pongrácon „a lakóépületek közepes állagúak. Mind-egyikük vakolt és téglarchitektúrával vegyes homlokzati ki-képzésű magasföldszintes + 3 emeletes épület, némelyiknek a tetőtere is beépített. Zömében cseréppel fedett magastetősök (4 db nem). Minden ház alatt pince található, amelyek nagy része óvóhelyként van nyilvántartva. Lépcsőházanként átlagosan 18 lakás található bennük (F + 3 szint négyfogatú + 2 tetőtéri), amelyek komfortfokozata alacsony.”¹⁶ A telep felújítása 2012. január 1-jével elkezdődött. A városrehabilitációs projekt egyrészt konkrét célokat tartalmaz, másrészt a helyi lakosság megszólításával és bevonásával igyekszik hatékonyra tenni a külső segítséget: „Az egykor közkedvelt, hagyományos építésű, intézményekkel is jól ellátott Kis-Pongrác lakótelep mára sajnos eléggé leromlott állapotúvá vált, az itt élők elégedetlenek a közbiztonsággal, és a környék egyre kevésbé vonzó az újonnan a kerületrészebe költözők számára. Ez a negatív spirál azonban még megállítható és megfordítható. Az itt lakók készen állnak arra, hogy maguk is tegyenek valamit azért, hogy a szebb napokat is látott lakótelep újra olyan kellemes lakóköznyezetté váljon.”¹⁷ Az a törekvés, hogy a rehabilitáció során bevonják a telepen élőket, megfelel annak a városszociológiai szemléletnek, mely Patrick Geddes munkássága által nyert teret, aki „elsőként szorgalmazta a települések polgárainak bevonását a tervezés, döntéshozatal folyamatába. Mély meggyőződése szerint az örökös evolúciós változásban levő települések polgárait nem szabad csupán fogyasztóknak tekinteni, akik néhány évenként megválasztják képviselőiket, hanem a településfejlesztés aktív résztvevőivé kell őket tenni.”¹⁸

A Kis-Pongrác és a Nagy-Pongráctól több szempontból is különbözik egymástól. Előbbi szimmetrikus elrendezésű, jól átlátható terekkel, melynek oka, hogy az építéskor „különös gondot fordítottak a lakóházak közötti köztes terek olyan módon történő kialakítására, hogy a ház esetleges romba dőlése (bombázása) esetén az ne tudjon másik házra dőlni.”¹⁹ A sor-

¹⁶ Akcióterületi Terv 2011: 44.

¹⁷ A Kis-Pongrác lakótelep jelene. <http://kispongrac.hu/index.php/template/a-mi-pongrac-telepunk>. Utolsó letöltés: 2012. március 1.

¹⁸ Lukovich 2004: 183.

¹⁹ Akcióterületi Terv 2011: 46.

házak között középen helyezkednek el a szolgáltató intézmények – az Idősek klubja, a Pataky István Fővárosi Gyakorló Híradásipari és Informatikai Szakközépiskola, a játszótér, a gyermek- és háziorvosi rendelők, az Emberbarát Alapítvány addiktológiai központja, a Gyöngyike Bölcsőde és Óvoda, valamint a Gyermekek Atmeneti Otthona. Ezzel szemben a Nagy-Pongrác lakóházai nem egy időben épültek fel, a telep belső szerkezete kevésbé átlátható, valamint jellemző, hogy a szűk utcákat a lakók önkényesen lezárták, s kerteket csináltak belőlük, illetve kapukkal növelték biztonságukat.

3. Hipotézisek

Kutatásom kezdetekor több felvetés is megfogalmazódott bennem, melyeket három nagy csoportra lehet bontani: egy része a szegregáció megélt tudatához kapcsolódott, mások a lakosság mobilitási szándékaira vonatkoztak, míg a harmadik a szomszédsági viszonyokat, s annak a fenti két témával való kapcsolatát vizsgálta.

A szegregációval kapcsolatban legfőbb kérdésem arra vonatkozott, hogy a telepeken élők mennyire érzik elkülönültnek, esetleg kizártnak magukat, létezik-e egyféle megélt szegregációs tudat, s amennyiben igen, hogyan kapcsolódik ez a főbb demográfiai jellemzőkhöz, a nemhez, életkorhoz, iskolai végzettséghez, etnikai hovatartozáshoz, gazdasági helyzetéhez. Hipotézisem szerint azok, akik aktív korúak, s közülük is azok, akik – telepen kívüli – munkaviszonnyal rendelkeznek, inkább szegregálnak élik meg helyzetüket, mely adódhat abból, hogy nagyobb rálátásuk van más városrészekre, más lakóközösségekre is. Szintén a tapasztalat miatt feltételeztem, hogy azok, akik általános iskolai tanulmányaik megkezdése után költöztek a telepre, kritikussabbak jelenlegi lakókörnyezetükkel szemben, s inkább látják hiányosságait, hibáit, s szegregátumnak nevezik a telepeket. A fentieket figyelembe véve hipotézisem szerint a beköltözőkre inkább jellemző a megélt szegregáció, azaz az elkülönültség, kizártság tudatos belátása, harc a stigma ellen, míg az őslakosok életében ez nem ilyen erősen, vagy egyáltalán nincs jelen.

A lakóhelyi mobilitással kapcsolatban vizsgáltam a beköltözők és a bennszülöttek elköltözési szándékait, valamint gyermekeik lakóhelyváltoztatását is. Feltételezésem szerint a betelepültek és az őslakosok esetében nem csak a telepen eltöltött idő a mérvadó – melyhez kapcsolódnak egyéb tényezők, így például a baráti-szomszédsági kapcsolatok, a jól ismert hely szeretete, a szűkös rálátás más lakókörnyezetekre –, hanem a telepre kerülés körülményei is fontosak lehetnek. Az ifjú- vagy felnőttkorban beköltözők esetében ugyanis lehetséges, hogy egyfajta kudarcélmény kapcsolódik a telepekhez: annak megélése, hogy az egyén nem tudott máshol, jobb helyen, magasabb árfekvésű vagy presztízsű ingatlant vásárolni. Éppen ezért azt feltételezem, hogy a betelepültek inkább szeretnének elköltözni a telepekről, míg a régóta itt élők nem vágnak más lakókörnyezetbe. Szintén ezzel függ össze azon felvetésem, mely szerint a betelepültek, ha saját elköltözésük nem is reális, gyermekeiket mindenképpen szeretnék mintegy kimenekíteni ezen szegregált lakókörnyezetből, s akár saját boldogulásukat is feladva igyekeznek spórolni egy telepen kívüli ingatlanra. A mobilitási vágy hipotézisem szerint erősen összefügg az életkorral. Feltételezésem szerint az idősebb – ötven év feletti – korosztály már nem szeretne elköltözni, vagy ha vágyik is rá, reálisan úgy gondolja, nem élhet már máshol, mint a telepen. Ennek egyik oka lehet, hogy a nyugdíjas, vagy ezen életállapothoz közelítő lakosság többsége még fiatalként került a telepre, s így megszeretett itt élni – akár jobb híján, akár valóban –, másrészt kisebb rálátása van más lakókörnyezetekre, így akár azt sem tapasztalja, hogy lakóhelye szegregátumnak számít. A fenti tényezőkkel állítom összefüggésbe azt is, hogy az őslakosok mobilitási vágya irreális, azaz ha meg is neveznek egy céllakóhelyet, az odaköltözés anyagi, vagy egyéb okból lehetetlen.

A szomszédsági kapcsolatokat illetően legfőbb hipotézisem az volt, hogy ezeken a lakóterületeken, melyeket a kerület vezetése szegregátumnak vagy a szegregáltság által veszélyeztetett környezetnek ítél meg,²⁰ felértékelődnek a szomszédsági kapcsolatok, a korábban a szakirodalom segítségével bemuta-

²⁰ IVS 2010: 138.

tott segítő funkciók valamilyen többletjelentéssel bírnak, vagy speciális formát öltenek. Feltételezésem szerint bár a telepeken is kiemelt fontosságú a kapcsolattartás, a kölcsönös segítségnyújtás, de emellett számíthatunk olyan jelenségekre, amik egy „átlagos” lakóhelyen nincsenek jelen, vagy nem így figyelhetőek meg. Hipotézisem szerint, ezek a kapcsolatok segítik kialakítani és fenntartani a közös identitást, melynek a beköltözők esetében sarkalatos pontja a telepek rossz helyzetének felismerése és megvitatása, míg a bennszülöttek esetében a lakóhely mellett való maximális kiállás és a szegregátumra vonatkozó megítélés, címke levetésének vágya.

Kutatásom egyik célja volt, hogy a fent meghatározott témacsoportokat összefüggéseiben vizsgáljam. Hipotézisem szerint a szomszédsági viszonyok összekapcsolódnak a megélt szegregációval és a mobilitási vágygal is. Feltevésem szerint azon beköltözők és bennszülöttek körében alacsonyabb a szegregációs hatások tapasztalt formája, akik jó szomszédsági kapcsolatokat ápolnak, ezzel együtt azt is feltételeztem, hogy a lakóhelyen belüli emberi kapcsolatok minősége felülírhatja a telepre kerülés szerinti várt elkülönülést. A mobilitással kapcsolatban várható, hogy akik rendezett szomszédsági viszonyokat tartanak fenn, s ez egy élő kapcsolati hálót biztosít számukra, kevésbé szeretnének elköltözni a telepekről.

4. Kutatási eredmények

4.1. Módszertan

Kutatásomat 2011 és 2012 tavaszán, interjútechnikával végeztem a három említett telepen. A megkérdezettek között van három cigány fiatal, két 19, egy 20 és egy 23 éves tanuló, valamint hat bejelentett munkahellyel rendelkező, továbbá öt illegálisan foglalkoztatott személy. A huszonhét interjúalany között tizenöt férfi és tizenkét nő van; nyolc a MÁV-telepen, nyolc a Nagy-Pongrácon és tizenegy a Kis-Pongrácon²¹ él.

²¹ Azért a Kis-Pongrácon készült a legtöbb interjú, mert a 2012-es városrehabilitációs munkálatok megkezdése előtt (2011 tavasza) és azok megindulásakor (2012 tavasza) is interjúztam a telepen.

Eredményeim tárgyalásakor elsőként a szegregáltsághoz kötődő tényezők vizsgálatát mutatom be: foglalkozok a megélt szegregációval, a lakóhelyi mobilitással, végül kitérek a szomszédsági viszonyokra, illetve azok telepspecifikusságaira.

4.2. Megélt szegregáció

Kutatásom során azt is vizsgáltam, hogy a környezet értékelése hogyan kapcsolódik össze az egyén önértékelésével, valamint azt, mennyire tudatosul az itt élőkben, hogy lakóhelyük szegregátum. A külső szemlélő mindhárom telepen látja az infrastrukturális és intézményi hiányosságokat, háttér tudás nélkül is tisztában van azzal a ténnyel, hogy leszakadóban lévő környezetről van szó.

Interjúalanyaim nagy része érzékeli a hiányosságokat, a telepek leromlott állapotát, többen fel is sorolták, miben változott odaköltözésük óta a környezet, mit kellene sürgősen felújítani, mire vágnak. Mindezek ellenére lakóhelyüket mégsem ítélik szegregátumnak. A megkérdezettek egyike sem használta ezt a szót, illetve rokon értelmű szavakat sem említettek – bár iskolai végzettségük okán többen potenciálisan ismerik magát a kifejezést és jelentését is.

Azon tény magyarázatát, hogy a három vizsgált telepen a megélt szegregáció ilyen alacsony fokú, egyféle önvédő mechanizmus kidolgozásában és alkalmazásában látom. Ennek két formáját tapasztaltam kutatásom során. Interjúalanyaim egy része azzal érvelt – mintegy önmagát is próbálva meggyőzni igazáról –, hogy vannak a telepen nála sokkal rosszabb helyzetű lakók, vannak leromlottabb állapotú lakóépületek, olyan kertek, melyeket nem gondoznak, olyan lépcsőházak, melyek nyílászáróit már használni sem lehet. A gondolat végkimenetele, hogy ha vannak olyan egyének és lakóházak, melyek rosszabb állapotban vannak, akkor a telep egészét nem lehet egy egységként kezelni, következésképpen nem lehet a telepet egységesen szegregátumként megítélni. Egyik interjúalanyom így fogalmazott: „Az a ház [a Gyöngyike utca felé mutat] nagyon le van pusztulva, ott olyanok élnek, akik miatt

mindig tartozás van a házon. Hát azok olyan emberek is. Nálunk ilyen nincs!" Az önvédő mechanizmus másik formáját egy másik megkérdezett szavaival tudom legjobban megfogalmazni: *„Vannak hiányosságok, de nem olyan rossz itt.”* Az egyén ebben az esetben érzékeli, hogy lakókörnyezete eltér más lakóhelyektől. Azt is látja, hogy ez negatívan értékelhető különbség, ugyanakkor szüksége van arra, hogy saját identitását, vélt vagy valós társadalmi és egyéb státusát őrizve meglássa a jó dolgokat is, pozitív értékeket társítson ahhoz a helyhez, ahol lakik.

A fent bemutatott stratégiák a szociálpszichológiában használt rendszerigazolással és a kognitív disszonancia elméletével magyarázhatóak leginkább. Előbbi *„legalapvetőbb feltevése az, hogy az emberek hajlamosak kognitív és ideológiai szinten támogatni a fennálló társadalmi rendszert. Ebből többek között az következik, hogy a rendszert és a hatalmat bírálaton felül állónak tartják, és a csoportok és egyének közti egyenlőtlenségeket legitimnek, sőt szükségesnek tekintik. Ezek a tendenciák a hátrányos helyzetű csoportok tagjainál ellentétben állnak az énkiemelésre és a saját csoport előnyben részesítésére irányuló motivációkkal.”*²² Utóbbinak, a kognitív disszonancia elméletének központi tétele szerint *„az emberek motiváltak arra, hogy feloldják a gondolataik, érzelmeik és viselkedésük közötti meg nem feleléseket, s ezáltal igazolják vagy racionalizálják cselekedeteiket és tapasztalataikat. ... A disszonanciaelmélet szerint a szenvedés azzal a meglepő következménnyel járhat, hogy az emberek még elkötelezettebbé válnak saját szenvedésük iránt, ahelyett, hogy egyértelmű lépéseket tennének fájdalmuk megszüntetése érdekében.”*²³ Azal, hogy a telepek állapotát szépítik, az itt lakók a kognitív-disszonancia-redukció mechanizmust alkalmazzák, mely szerint *„ha a disszonancia fennáll, az illető vagy cselekvésének megváltoztatásával, vagy meggyőződéseinek és véleményeinek megváltoztatásával próbálja azt mérsékelni. Ha cselekvését már nem tudja megváltoztatni, megváltozik a véleménye.”*²⁴

²² Jost 2003: 463

²³ Jost 2003: 465

²⁴ Festinger 1998: 11.

Mindkét elmélet ráillik a vizsgált szegregátumban élők által alkalmazott stratégiákra, hiszen legtöbbjükben fel sem merül az elköltözés vágya, akár valós, akár vélt indokokra hivatkozva, s mivel mobilitásuknak nincs realitása, jelen helyzetüket igyekeznek jónak, olykor egyenesen a lehető legjobbnak feltüntetni, s elbagatellizálják lakóhelyük hiányosságait, mellyel legitimálják a fennálló rendszert, hiszen bár beszélnek róla, tettekkel nem követelik helyzetük megváltoztatását.

Győri Péter meghatározása szerint a lakóhelyi szegregációnak – az intézményi, infrastrukturális hiányosságokon kívül – része az adott terület rossz megítélése is,²⁵ melynek elfogadását tekinthetjük a megélt szegregáció egyik tényezőjének, míg elutasítását a szegregációs léttől való tudatos vagy ösztönös elzárkózásnak. Egyik interjúalanyom, aki 1981-ben kapott lakást a Kis-Pongrácon, szeret a telepen élni, s nem érti, miért gondolnak róla mindig rosszat. Elmondta, hogy a hivatali ügyintézésekkor általában lenézően tekintenek rá, véleménye szerint kizárólag lakóhelye miatt. Egy 1959 óta a Nagy-Pongrácon élő néni így fogalmazott, mikor a telep megítéléséről kérdeztem: *„Az a helyzet, hogy ha meghallja valaki, akkor inkább lenézi, érdemtelenül lenézi.”* Egy 1985 óta a Kis-Pongrácon élő néni nehezményezi, ha rosszakat mondanak lakóhelyéről: *„Nem szeretem, ha rossz hírét keltik a telepnek, mert itt nincs semmi konfliktus.”*

Azoknál nem találkoztam megélt szegregációval, akik szeretnek a telepeken élni. Bár az ok-okozati összefüggést nem sikerült feltárnom, elmondható, hogy ha valaki kedveli jelenlegi lakóhelyét, akkor nem érzi úgy, hogy az szegregátum, s a külső szemlélő általi negatív megítélésével sem ért egyet.

Egyik interjúalanyom a Nagy-Pongrácon élő hírességekkel – akik közül egyesekkel személyes kapcsolata is van (volt) – legitimálja azon döntését, hogy nem költözik el, sőt, szereti lakókörnyezetét, s ezzel zárja ki azt a tényt, hogy egy szegregátumnak ítélt helyen lakik. *„Laktak itt nagyon nagy emberek. Ütő Endre még most is itt lakik, az Operaház igazgatója volt. Orosz Adél, Kossuth-díjas táncosnő, még mikor megszü-*

²⁵ Győri 1980: 75–76.

letett, már ismertem. Kovács András, a filmrendező. Szóval nem kis emberek laktak itt! Hobóék. Az Egonék nagyon jó haverok. Valamikor, hát itt van egy, nem tudom milyen, talán légópince, hát itt alakultak meg. A féllábú is itt lakott, a Deák Bill. Jó haverságban voltunk, itt lakott a harmadik házban. Őt annyira nem ismertem, mert jóval fiatalabb, de a szüleiivel nagyon jó barátságban voltam, míg éltek. Szóval itt, laktak itt nagy nevek is. Én azt mondom, nem egy rossz környék. Ha választani kellene, ha egy új lakónegyed vagy ez, maradnék itt.” A megélt szegregációt mutató skála ellenkező oldalán helyezkedik el az az édesanya, aki éles kritikával illette a Kis-Pongrácot: „Kezdünk úgy a nyolcadik kerületre hasonlítani. Már bocsánat, de tényleg! Én laktam ott is és tudom, milyen és kezd oda lecsúszni a telep, sajnos.”

4.3. Mobilitás

Kutatásom során vizsgáltam a lakóhelyi mobilitási folyamatokat is. Ennek része volt a telepre költözés története a betelepülők körében, az elköltözési vágy vizsgálata az összes megkérdezett körében, illetve a fiatalok és gyermeket nevelők között az első saját tulajdonú lakás vásárlásának tervezett helye és ideje.

4.3.1. A telepre költözés

A telepekre költözés leggyakoribb oka a házasságkötés – örökölt, vagy fiatal házasként vásárolt lakás –, a gyermekszületés miatti megváltozott szükséges ingatlanméret, illetve a válás miatti, általában rövid határidőn belül költözhető és olcsó lakás.

A három mobilitási csoport tagjainál eltérő motivációk rajzolódhatnak ki. A házasságkötés és a gyermekvállalás miatti lakásvásárlás önkéntes alapú. Bár az egyéneknek nincs lehetőségük magasabb presztízsű ingatlant venni, mégis általában több lehetőség közül választhatnak, nem sürgeti őket az

idő, életük is rendezett. Ezzel szemben a válás után a telepre költöző – minden esetben – férfiaknak kifejezetten rövid határidővel kell lakást találniuk, ráadásul a legtöbb esetben a válás miatt rossz anyagi helyzetbe kerültek, így csak az alacsony árfekvésű ingatlanok közül válogathatnak. Ezek a külső kényszerek egyrészt elhomályosítják a döntés pillanatában az új lakóhely objektív állapotát, másrészt az életükben beállt változás, a kudarcélmény összefonódik a telepre kerülés tényével, a kettő között párhuzamot vonnak, s ebből következően szubjektív képük a telepről rosszabb, megélt szegregáció tudatuk pedig erősebb, mint az őslakosoknak, vagy mint az első mobilitási csoportnak.

A MÁV-telepen élők helyzete ismét egyedi, hiszen itt élők a MÁV-tól kapták használatra az ingatlant, saját lakást nem tudtak vásárolni, így hálásak, hogy tető van a fejük felett, s kevésbé kritikusak a teleppel szemben. Egy 1993 óta itt élő néni így mesélt beköltözéséről: „A főcsoportfőnökségen mondta egy ügyintéző, hogy hallott már az ügyemről és lehetetlen helyzetnek tartja, hogy én már nyugdíj előtt állok két évvel és nincs hol laknom. Munkásszállón laktam, de ha elmegyek nyugdíjba, akkor nincs hol laknom. ... Egy évig tartott, amíg elintéztém, az kicsit hosszadalmas volt, de akkor már öröm volt, hogy lesz lakásom. Én nagyon megelégedett vagyok, mert van lakásom, nekem ez egyedül untig elég, kis kertem is van. Más nekem nem kell. Én hálás vagyok a lakásért, akkor is, ha azt mondják, nem olyan jó ez a hely.”

Mint utaltam rá, a telepre költözés egyik oka a házasság, mely vagy egy telepen élővel köttetik, vagy fiatal házasként itt tud lakást vásárolni az ifjú pár. Egy hölgy véleménye szerint „A fiataloknak ez végül is, egy fiatal házaspárnak, ez egy kezdésnek tökéletes. Egy kis lakást, mert ezek nem nagy lakások, a rezszi nagyon jó. Tehát ha nézzük a pozitív oldalakat, akkor ezek nagyon jók, de utána el kell innen menni. Tehát egy ilyen kezdésnek jó.” Ezt támasztja alá a Kis-Pongrác Akcióterületi Terve is.²⁶

²⁶ Akcióterületi Terv 2011: 280–281.

4.3.2. A telepről való elköltözés

Egyik interjúalanyom 1981-ben kapott lakást a Kis-Pongrácon, amit aztán 2000-ben megvásárolt. Ő szeret a telepen élni, ha lenne rá módja, mégis elköltözne, azonban reálisan látja ennek akadályait. Ezért inkább következetesen próbálta bebizonyítani, hogy kifejezetten jó a telepen élni, felsorakoztatva az őslakosoktól „elvárt” érveket, mely szerint megszerette a környéket, baráti, ismerősi kapcsolatai vannak már, melyek ide kötik. *„Nem szerettem volna elköltözni. Nem, mert az embereket itt már úgy ismerem. Olyan, mint egy kis vidék. Az ember már megszokja az embereket, a szomszédokat, meg rendesek, hát akkor minek menni. Isten látja lelkemet, a lépcsőházban nagyon rendes emberek laknak. Ott figyelünk egymásra, meg minden. Úgyhogy én szeretek itt lakni.”* Szintén egy bennszülött néni nyilatkozott így: *„Én már ötven éve itt lakom. Hogy mondjam, drágám? Én itt éltem le lassan már az életemet, huszonéves voltam, huszonhét-huszonnyolc, most meg már hetvenhét vagyok. Én már innen nem megyek el. Nem is akarok, jó azért itt nekem. Nem a legjobb, de jó itt nekem, angyalkám.”* Egy negyvenöt éves, házasságkötésekor a telepre került néni szintén nem szeretne elköltözni: *„Most már csak akkor megyek, ha visznek. Ha majd visznek az utolsó útra. De addig maradok!”* Egy hetvenhat éves interjúalany, aki a Nagy-Pongrácon lakik, arról beszélt, nem szeretne lakóhelyet váltani: *„Nem mennék el a világ pénzéért sem. Ha volna úgy mód az embernek, akkor vidékre esetleg, egy családi házba, kiskert. De nem, nekem eszem ágában sem volt. Már kétszer felújítottam, mióta megvettük. Mit vakeráljon már az ember hetvenhat évesen. Itt éltem le az életemet. És nem vagyok benne biztos, hogy ha elkerülnék egy másik környékre, hogy az ember be tudna ott igazodni. Én már kinőttem abból, hogy úszkálni ide-oda.”* Egyik ötvenéves interjúalanyom, aki négy éve költözött a Kis-Pongrácra, és a telepet sok kritikával illette, arra a kérdésre, hogy elköltözne-e, ha tehetné, így válaszolt: *„El. Azonnal. Mennék máshova. Bárhova.”* A fentiek igazolják azon hipotézisemet, hogy a régóta a telepen élők mobilitási vágya alacsonyabb, melyben szerepet játszik a hely ismerete és szeretete, valamint a baráti kapcsolatok megtartó ereje.

A MÁV-telep esetében a mobilitási vágy nem egyértelmű. Az itt élők bár látják a hiányosságokat és mindenki felsorolt olyan szolgáltatásokat, amik nem elérhetőek számukra, legtöbbször azonban koránál fogva abban az időben dolgozott a MÁV-nál, amikor ez még egyfajta presztízst jelentett és sokuknak ez az egyetlen lakhatási lehetőségük. Emellett szempont még a fentebb már bemutatott megfizethető rezsi, valamint a jó tömegközlekedés is: *„Nem szeretnék elköltözni, mert tíz perc alatt benn vagyok, ahol akarok. Ennél jobb közlekedés a világon nincs.”* Egyetlen interjúalanyomban él a vágy, hogy elköltözzön, de úgy vélem, az objektívan is igazolható vasúti forgalom okozta kellemetlenség mellett nagyobb súllyal esik latba a szomszédjával való konfliktus: *„Elköltöznék, ha megnyerném a skandináv lottót, akkor húsz napon belül nem laknék itt. Remeg a ház a vonattól és a szomszédától, aki csapkodja az ajtót. Azt meg is fegyelmeztem, mert ha csapkodja az ajtót, stillfűrészszel kivágom majd neki az ajtót, hogy ne legyen gondja rá. S muszáj voltam adni neki bal kézzel egy horgot is, hogy értse, amit mondok.”*

4.3.3. A gyermekek lakóhelyi mobilitása

A Nagy-Pongrácon – talán a telep és a lakóházak jobb állapotja miatt – nem jellemző a gyermekek mobilitási vágyának ösztönzése. Interjúalanyaim mind hangsúlyozták, hogy a gyermekek általában nem költöznek el felnőtt korukban sem. *„Nagyon sokan, akik ide születtek, tehát itt vannak és tradicionálisan élnek tovább azokban a lakásokban, a gyerekeikkel, mindennel együtt.”*

Egy Kis-Pongrácon élő interjúalanyom, aki saját lépcsőházát a legjobb, legtisztább épületnek ítéli meg, sosem törekedett arra, hogy gyermekei elköltözzenek a telepről. Lánya vele egy lépcsőházban él, idősebb fia a XIII. kerületben lakik, a kisebbik fia pedig nemrég költözött albérletbe, mert a másfél szobás lakás már kicsinek bizonyult hármuk számára. Unokái biztonsága az egyetlen ok, amiért szeretné, ha lánya elköltözne. Mint mondta: *„van egy nyolcéves és egy hatéves gye-*

reke. Nem nagyon engedi ki őket. Inkább elmennek valahova, de ide nem engedi őket. ... Ők el akarnak költözni. Most gyűjtik a pénzt, hogy családi házat vegyenek. Már nem kell sok nekik és akkor elmennek." Egy másik, szintén a Kis-Pongrácon élő interjúalanyom így beszélt egyetemista fia lakhatással kapcsolatos jövőjéről: „Nem szeretnék, ha itt lakna a Pongrácon. Nem, nem. Szerintem nem is akar itt lakni a Pongrácon. Ő nem az a természet. Hát végül is van egy kislány, akivel hat-hét éve járnak, és ők a tizenhétben laknak. És szerintem ők is inkább oda szeretnének menni. Tehát itt, a Pongrácon ő nem akar maradni.” Egy tizenkilenc éves interjúalanyom, aki a Kis-Pongrácon született, így beszélt vágyairól: „Megszokni megszoktam már. Kiskoromban jobb volt, így, hogy már felnőttem egy kicsit és tizenkilenc éves vagyok, így már nem az igazi, inkább elkerülnék innen. ... Itt Pest közelében egy kertés lakást szeretnék, kertés házat szeretnék. A szüleim, ők ezen vannak, ezen vannak épp.” Az egyik cigány fiatal, akinek saját belátása szerint sosem lesz akkora tőkéje, hogy elköltözhesen a Kis-Pongrácra, így mutatta be mobilitási vágyait: „Szívem vágya egy elit lakópark, de oda nagyon nehéz bekerülni. Vagy egy szép családi ház. Az mindenkinek a vágya, nem?”

A telepen élő szülőknél megjelenik az az attitűd, hogy saját költözési vágyukat háttérbe szorítva, feláldozva gyűjtik a pénzt gyermekeik telepen kívüli lakására. Egyik interjúalanyom, aki születése óta a Kis-Pongrácon él, így fogalmazott: „Sokszor lett volna lehetőségem elköltözni. Mehettem volna Zuglóba, kertés házba. Építőiparban voltam, tehát én tudtam volna abból magamat fejleszteni. De tudtam, hogy a lányom sosem fog itt lakni. Nem lenne jó neki így itt, neki és az unokámnak sem. Most minek kellett volna nekünk máshol? Neki legyen. Nekik nem felel ez így meg. Ők udvaros lakásban laknak, saját udvarral. Akkor inkább nekik legyen, ugye!”

A MÁV-telepen élő szülők számára a gyermekek lakhatásának megoldása speciális feladat, hiszen a telepen csak az élhet, aki munkaviszonyban áll a MÁV-val, vagy az volt nyugdíjazása előtti utolsó munkahelye. Bár előfordul, hogy a gyermekek is a MÁV-nál dolgoznak, ez mégsem jellemző. Ezen a lakóhelyen tehát a két Pongrác-telepnél magasabb mobilitást

találunk a harminc év alattiak esetében, de ezt főként a fenti tény magyarázza. „Nem, nem él itt a fiam. Nem is élhet itt, mert nem dolgozik a MÁV-nak. Békásmegyeren él. De azért jó ott is neki.” Egy interjúalanyom így pontosította a feltételeket: „Ezt nem lehet örökölni. Ha valakinek be volt jelentve ide a gyereke az még öröklí, ha anno bejelentette. De most már nem engedik. Meg amikor én ide költöztem, akkor nem engedték meg azt, hogy valaki is ide bejelentkezzen. Ez nem örökölhető.”

A telepekről való elköltözés vágya minden interjúalanyomban él, attól függetlenül, hogy mióta lakik jelenlegi lakóhelyén és milyen idős. A különbség abban ragadható meg, hogy az egyén látja-e, hogy mobilitási vágyai mennyire megvalósíthatóak, illetve, hogy mennyire foglal el központi helyet mindennapi gondolataiban az esetleges elköltözés. Ezek a vágyak azonban általában irreálisak, mert a megkérdezettek anyagi helyzete nem teszi lehetővé – azok, akik megengedheték maguknak, hogy elköltözzenek, ezt már meg is tették –, továbbá a vágyott ingatlan általában egy családi ház, mely megfizethetetlen számukra.

4.4. Szomszédsági viszonyok

A szomszédsági kapcsolatok vizsgálatát kiemelt jelentőségűnek ítélem meg egy lakóhelyi szegregációval és mobilitással foglalkozó kutatás során. Az egy területen lakók komfortérzetét, identitását, szegregáltság-tudatát is befolyásolhatja – akár pozitív, akár negatív irányba – az a tény, hogy mikor és miben számíthatnak szomszédaikra, illetve milyen konfliktusok adódnak köztük.

A Kis-Pongrácon és a MÁV-telepen is sajátos szomszédsági kapcsolatok alakultak ki. Míg előbbi lakókörnyezetben ezek egyfajta identitásalelemként, összefogásként fogalmazhatóak meg, addig utóbbi olykor a túlélés egyetlen esélye az idősek számára. A Kis-Pongrácon a lakóépületek előtt padok állnak, melyek erős közösségformáló elemként funkcionálnak, alkalmat és helyet biztosítanak arra, hogy egy-egy lépcsőház lakói

találkozzanak, ápolják szomszédi kapcsolataikat. A padok meglátásom szerint azért is nyújtanak kiváló terepet a szomszédságok fenntartására, mert semleges területet biztosítanak, senkinek nem kell beengednie a személyes szférának tekintett lakásába a másikat, nem kell vendégül látnia, ugyanakkor mégis tudnak beszélgetni. Egyik interjúalanyom így fogalmazta meg: „Senkihez nem szoktam átjárni. Nem úgy van az. De mikor jó idő van, kiülünk a padra és megbeszélünk mindent. Meg mink itt szoktunk kint lenni nyáron is.”

A Kis-Pongrácon bizonyos lakóközösségre jellemző, hogy nagy gondot fordítanak az épület közelében fekvő zöld területek ápolására, s a lakók együtt kertészkednek. Egy ilyen lépcsőházban az egyik asszony mindig az évszaknak és az aktuális ünnepnek megfelelően díszíti fel a lépcsőházat. A díszítésre nem csak az a hölgy volt büszke, aki készíti őket, hanem a lépcsőház többi lakója is, hiszen ez is annak jelképe, hogy ők mások, adnak magukra. Egy szintén ebben a lépcsőházban lakó interjúalanyom elmondta, hogy szerinte „ez a lépcsőház a legnormálisabb a telepen, a legtisztább. Mert a függönytől kezdve mindent kirakunk, virág, meg minden, a lépcsőházba, szőnyeg, meg minden, ott előttünk mindenhol van. Nekünk szép a lépcsőházunk, de vannak nagyon lepusztultak.” Egyes házak esetében központi kérdést jelent a fentiek mellett a szemétyűjtő konténernek rendben tartása is, a lelakatolt és kulturált kuka egyfajta identitáselemmé vált, ezzel különböztetik meg magukat – ahogy egy interjúalanyom fogalmazott – a „szélső sor barnább bőrű lakóitól”, továbbá ezzel óvják környezetüket a kukázóktól, akik a gyűjtőből az utcára szórják a szemetet. Ebben is együttműködnek a szomszédok, hiszen mindannyiuk jól belátott, közös érdeke, hogy megkülönböztessék magukat az általuk elítélt lépcsőházaktól.

Az elsődleges szomszédági viszony, azaz a kölcsönös segítség egyik interjúalanyom szerint működik, bár ő maga nem részese ennek: „Ha valaki kér valamit a másiktól, akkor az megcsinálja, de én ahhoz nem, ahhoz túl zárkózott vagyok, nem tudom, hogy ez milyen szinten működik.” Egy másik interjúalanyom szerint a lakók régen még segítettek egymásnak, de mára a lépcsőházban ő az egyetlen, akihez bármilyen

gonddal bátran lehet fordulni: „Nekem semmi bajom a szomszédaimmal. Ha megkérnek, akkor mindenkinek segítek. Most lehet, hogy én egy kivétel vagyok, de én általában hogy ha valamire megkér, mindegy, hogy pénzért vagy ingyen, vagy egy sörért, most én olyan fajta vagyok, lehet, hogy kirívó eset vagyok. De az emberek általában nem segítenének.” A segítő kapcsolatból kimaradhat az egyén, ha szeretne, s ez nem von magával semmilyen szankciót. Az egyetlen negatív következmény a Kis-Pongrácon figyelhető meg, ahol kiközösítik azt, aki nem vesz részt a lépcsőház közös takarításában. Ez azonban más jellegű együttműködés, hiszen itt a szűk lakókörnyezet rendszeres rendbetételéről és az ezzel párosuló jó közérzetről van szó. Egy interjúalanyom így fogalmazta meg a takarítás fontosságát és integráló szerepét: „Vannak, akik nem álltak be a sorba, ők elmentek. Azért jöttek ide, mert milyen szép a környék, kedvesek az emberek, tisztaság van. Aztán nem takarítottak, nem gondozták a kertet. ... Azzal spórolunk, hogy magunk takarítunk, aki nem állt be a sorba, az elment.”

A MÁV-telepen élő szomszédági viszonyokkal találkoztam, melynek legfőbb formája egymás kölcsönös segítése. Egy kilencvenkét éves bácsi elmondta, hogy „Mindenkinek segítek, aki kéri. Én szeretek segíteni. Meg még tudok csinálni dolgokat. Akkor miért ne csináljam?! Múltkor is a szomszédban, ott szemben, segítettem a veteményest megcsinálni, mert hiába csináltuk tavaly is együtt, nem tanulta meg az asszonyka, hogy kell.” A segítség egy speciális esete, hogy ez a bácsi egy utcában lakó néni gondjaira van bízva, mivel gyermeke Újpesten lakik. „Ő szokott nekem kávéfőzni. Mert rossz a vérnyomásom és akkor néha kell a kávé. Meg beszélgetünk is. Meg nekem nincs telefonom, mert nincs. Neki meg van. És akkor ő tudja a fiam telefonszámát, hogy ha velem bármi történne, akkor tudja neki mondani. Meg ha nekem is nagyon kell, hogy telefonáljak, akkor oda tudok menni. Néha vásárol is. Én meg adok neki vagy pénzt, vagy megvetetem a fiammal a kávéfőzőt, vagy viszek neki virágot. Így van. Nekem sincs sok pénzem, de azért az kell, mert fontos, hogy így legyünk. Meg a fiam is szereti, hogy nem kell aggódni, mert ő tud telefonálni, vagy onnan én tudok.” Egy másik interjúalanyom elmondta, hogy

az utcájukban szokás, hogy ha elutazik valaki, akkor valaki-nél hagy lakáskulcsot, így tudják etetni a háziállatát és beviszik neki a postát, hogy „ne lássák az újságokról, hogy nincs itt, mert akkor veszélyben lenne a lakás”. Bár az interjúalanyok többsége pozitív képet festett a szomszédsági viszonyokról, egy hetvenéves interjúalanyom, aki harminc éve, egy válás után kisémmizve került a telepre, nem értett egyet ezzel a vélekedéssel: „Az emberek nem ismerik egymást, nem foglalkoznak senkivel. Én persze gondozom a szomszéd kertjét. De egyébként nincs olyan, hogy valaki törődik a másikkal.”

A szomszédsági viszonyok megítélésében korkülönbség szerinti eltérés tapasztalható. Míg a fiataloknak a szomszédság főleg a korosztályukra korlátozódik és a szabadidő közös eltöltését jelenti, általában sporttal, addig az aktív korú népesség a legszükségesebb interakcióra tart igényt, az idősebbeknek pedig sok esetben az egyetlen kapcsolatot jelenti a világgal. Egy tizenkilenc éves fiú, aki a telepen nőtt fel, így fogalmazta meg a szomszédsági kapcsolatokat – mely számára egyet jelent a korosztályi barátsággal: „Mindenki ismer mindenkét, együtt nőttünk fel. Közvetlen viselkedünk egymással, mint a testvérek.” Egy középkorú interjúalany így nyilatkozott a szomszédsági viszonyokról: „Vidéken, ott összejárnak az emberek, mindenki mindenkét ismer. Itt nagyon tartózkodóak az emberek, bezárkóznak a kis világukba és ez nekem nem tetszik. Olyan idegennek érzem magam. ... Mindenki dolgozik, hazajön, örül, becsukja az ajtót és akkor hagyjanak békén.”

5. Összegzés

Az alábbiakban hipotéziseim vizsgálati eredményeit mutatom be, követve a tanulmányomon végigvonuló szemléletet, mely szerint külön tárgyalom a megélt szegregációt, a lakóhelyi mobilitást és a szomszédsági viszonyokat, majd ezeket összekapcsolom, ezzel bizonyítva azon legfőbb felvetésemet, hogy a telepen élés ideje kevésbé befolyásolja az egyén megélt szegregációérzetét, valamint elköltözési vágyát, mint a szomszédokkal ápolt kapcsolat minősége és identitásformáló ereje.

Eredményeim szerint csak az életkorral áll összefüggésben a megélt szegregáció, mely alapján a fiatalabb és az aktív korú lakosság inkább érzékeli lakóhelye elzártságát, mint az idősebb korosztály. Ennek okát abban látom, hogy a – főleg – nyugdíjas korosztály tagjai ritkán hagyják el lakóhelyüket, így kevés rálátásuk van más lakókörnyezetekre. Szintén helyesnek bizonyult azon feltételezésem, mely szerint a beköltözők inkább elvágynak a telepről, mint az őslakosok. Itt azonban ki kell emelni azt a fajta önvédő mechanizmust, mely mindkét csoport tagjainál egyaránt megjelenik, s mely olykor leplezni tudja a telep infrastrukturális és intézményi hiányosságait, ha azok azt jelentenék, hogy az egyén szegregátumban él. Mindemellet ha a megélt szegregációt a telepek és a lakások szubjektív állapotleírásával és a hiányolt szolgáltatások felsorolásával mérjük, a telepen szocializálódott lakosság általában jobb helyzetűnek írja le lakóhelyét és jobbnak ítéli meg a telep ellátottságát, mint a később beköltöző lakók.

A lakóhelyi mobilitást szintén a telepre költözés ideje szerint vizsgáltam, melyben feltételezésem szerint az itt eltöltött idő mellett kiemelt szerepe van a beköltözés óta kötött baráti-ismerősi kapcsolatoknak. A beköltözők, különösen azok, akik válás, vagy egyéb, a családi vagy személyes élettörténetben bekövetkezett törés után kerültek a telepekre, inkább vágnak elköltözni, mert egyfajta kudarcként, státuszvesztésként élik meg telepi létüket. Ezzel szemben azok, akik általános iskolai tanulmányaik megkezdéséig költöztek ide, kevésbé vágnak el innen. Kirajzolódik egy csoport, mely a két általam előre meghatározott kategória metszeteként definiálható: meglátásom szerint azok, akik ifjú házasként költöztek a telepre – örökölt, kapott vagy saját pénzen vett lakásba –, bár várakozásaim szerint inkább elvágynak innen, attitűdjeikben mégis közelebb állnak azokhoz, akik gyermekként kerültek a vizsgált lakókörnyezetek egyikébe. Ennek magyarázatát egyrészt abban látom, hogy házastársi életük kezdetén költöztek a telepekre, másrészt abban, hogy itt születtek gyermekeik, s sok kedves emlék köti őket jelenlegi lakóhelyükhöz. Számukra a lakásváltás, bár felnőttkori életesemény, nem kudarc, hanem egy új élet kezdetét jelenti. Ennek értelmében

nem csak a telepre költözés idejét kell figyelembe venni a mobilitás vizsgálata során, hanem annak körülményeit is.

Bár a válaszadók saját mobilitási törekvései eltérőek, szinte kivétel nélkül megegyeznek abban, hogy szeretnék, ha gyermekeik nem a telepen élnének saját családjukkal, illetve a megkérdezett fiatalok is terveznek elköltözni jelenlegi lakóhelyükről. A családok a külső szemlélő számára olykor irreális árat is hajlandóak azért vállalni, hogy gyermekük máshol éljen majd. Érdekes tendencia, hogy mikor a telepet egyébként kedvelő személyeket arról kérdeztem, miért szeretnék, hogy gyermekük elköltözzön, sokkal élesebb szemmel sorolták fel lakóhelyük hiányosságait. A MÁV-telep, mint ahogy arra már többször utaltam, speciális helyzetű a gyermekek mobilitási vizsgálatának kérdésében, hiszen a lakások nem örökíthetők át az utódokra. Ezt a kérdést tehát nem tudtam a MÁV-telepen vizsgálni.

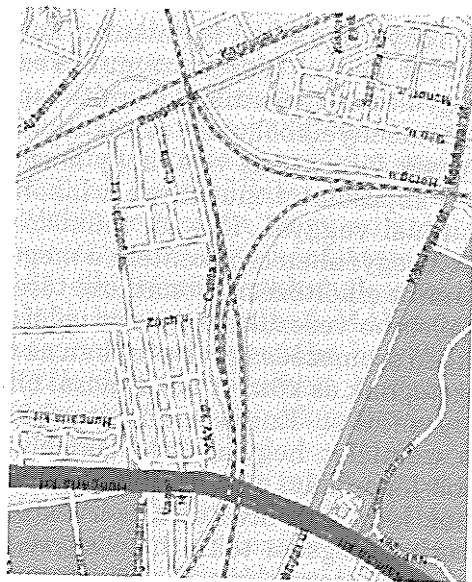
Részben a szegregált életforma miatt a szomszédsági viszonyok felértékelődését vártam. Előzetesen azt gondoltam, ezek a kapcsolatok segítenek kiépíteni és alkalmazni valamilyen önvédő mechanizmust, megteremteni a közös „nem szegregátumi identitást”, mely az őslakosoknak gyermekkoruk óta természetes, a beköltözőknek pedig a szomszédsági viszonyok által felkínált lehetőség. A segítő tevékenységen kívül tehát egyfajta többletfunkciót vártam a szomszédságtól. Ez azonban tapasztalataim szerint egyrészt nem telepenként, hanem lépcsőházanként szerveződik, másrészt nem mindig a kölcsönösség és önkéntesség vezérli. A lépcsőházak közös takarítása és díszítése, a kukák lelakatolása és a ház előtti szemétfelszedése tekinthető egyfajta identitáselemnek, hiszen az interjúalanyok saját megfogalmazásuk szerint is a környék rosszabb állapotú, kisebbség által lakott épületeitől határolják el ezzel magukat. A segítő funkció megléte azonban nem egyértelmű, egyrészt azért, mert főleg saját önfeláldozásukat mutatták be a megkérdezettek mint kirívó esetet, másrészt nem mindig a kölcsönösség az alapja, hanem megjelenik az anyagiakban kifejezhető viszonzás is. A szomszédsági kapcsolatok a fiatalok számára főleg a szabadidő közös eltöltését jelentik, míg az idősebbeknek – részben az életér beszű-

külése miatt – barátságokat, az egyetlen kapcsolatot a külvilággal. Az aktív korú lakosság számára viszont a szomszédság nem olyan tényező, amivel foglalkozni kell, ami különösebb időráfordítást igényel, hiszen számukra ezek a kapcsolatok főleg a lakógyűléseket jelentik, de baráti kapcsolataik vagy volt oktatási intézményeikből, vagy munkahelyükről vannak.

Kutatásom egyik fókuszja az volt, hogy a szomszédsági viszonyok milyen kapcsolatot mutatnak a lakóhelyi szegregációval és mobilitási vágygal. Egy jól működő szomszédsági kapcsolat segít az egyénben csökkenteni a megélt szegregáció mértékét, valamint elköltözésre vonatkozó törekvéseit. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy egy valóban kiegyensúlyozottan működő szomszédsági viszonyban az egy lépcsőházban lakók összefognak és közös ráfordítással élhetőbbé teszik szűk lakókörnyezetüket. Ennek eredményeként kialakul az egyénben az a szemlélet, hogy az övé a legjobb, legtisztább és legrendezettebb lépcsőház, s bár a telep egészét egységesen szegregátumnak kezelik a hivatalos szervek és a kívülállók, az a lakók szerint mégsem tekinthető egységesnek, hiszen saját lakrésze nemrég lett felújítva, virágok sorakoznak a ház előtt és a szemétyűjtő környéke is rendezett. A szomszédsági kapcsolatok a fentiek fényében összefüggésben állnak a szegregációval és a mobilitási vágygal, a köztük lévő kapcsolat fordítottan arányos, azaz amennyiben a szomszédság képes az összefogásra, az egyén szegregációtudata és elköltözési vágya csökken, azonban ha a kapcsolat valami miatt megromlik, a megélt szegregáció mértéke és a mobilitásra való törekvés is növekszik.

Kutatásom tovább mélyíthető, de jelen állapotában leraktam az alapokat, melyek megteremtik a lehetőségét egy későbbi, nagyobb lélegzetvételű összehasonlító munka elvégzésének is.

6. Melléklet

1. melléklet: A három telep térképe

Forrás: http://www.utvonalterv.hu/Print.ashx?SessionID=99191_1174831_5134837

10. melléklet: Krízisterületek a fővárosban, 2008.
Forrás: Csanádi et al. 2009: 35.

7. Irodalom

- Akcióterületi Terv (2011): *Budapest, X. kerület, Kis-Pongrác lakótelep. Végleges Akcióterületi Terv. KMOP-2009-5.1.1/A. A kőbányai „Kis-Pongrác” lakótelep szociális célú városrehabilitációja.* Budapest: Budapest Főváros X. kerület Kőbányai Önkormányzat. Aditus Tanácsadó és Szolgáltató Zrt.
- Csanádi Gábor–Csizmady Adrienne (2002): Térbeni, társadalmi mobilitás és szuburbanizáció. In: Felkai Gábor–Molnár Attila Károly–Pál Eszter: *Forrásvidékek. Társadalomtudományi tanulmányok Némedi Dénes 60. születésnapjára.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Csanádi Gábor–Csizmady Adrienne (2010): Várostervezés, városrekonstrukció, szegregáció. In: Kiss László (szerk.): *A cselekvő értelmiségi: Tanulmányok Huszár Tibor 80. születésnapjára.* Argumentum-ELTE Társadalomtudományi Kara.
- Dausz Gyula (1913): *Kőbánya multja és jelene. A székesfőváros X. kerületének története.* Budapest.
- Davis, Kingsley–Moore, Wilbert E. (1997): A rétegződés néhány elve. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Festinger, Leon (1998): A kognitív diszonzancia elmélete. In: Erős Ferenc (szerk.): *Megismerés, előítélet, identitás. Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény.* Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó – Wesley János Lelekészítő Főiskola.
- Gyóri Péter (1980): Szegregáció egy budapesti telepen. In: *Közösség és kultúra.* 1980. 4. szám.
- Jost, John T. (2003): Önárvétel a társadalomban: a rendszerigazolás pszichológiája. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kövess László (1994): *Kőbánya 1990–1994.* Budapest: Budapest Kőbányai Önkormányzat
- Lackó Miklós (2000): A magyar munkásosztály fejlődésének fő vonásai a tőkés korszakban. In: Gyáni Gábor (szerk.) *Magyarország társadalomtörténete II.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Lukovich Tamás (2004): Közösségi részvétel, közösségi tervezés. In: Csizmady Adrienne–Husz Ildikó: *Település- és városszociológia. Szöveggyűjtemény.* Budapest: Gondolat Kiadó.
- Nagy István (é. n.): *Az Északi Járműjavító története (1867–1967).* Budapest.
- Szalai György (1970): *Kőbánya története.* Budapest: Budapest Főváros, X. kerületi Tanács Végrehajtó Bizottsága.
- <http://kispongrac.hu/index.php/kozlemenyek/item/99-a-kobanyai-kis-pongrac-lakotelep-szocialis-celu-varosrehabilitacioja#comment6>
A Kis-Pongrác lakótelep jelene. <http://kispongrac.hu/index.php/template/ami-pongrac-telepünk>
- Helységnevkönyv 2010: *A Magyar Köztársaság Helységnevkönyve.* 2010.

január 1. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 2010. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/hnk/hnk2010.pdf>
IVS 2010: *Integrált Városfejlesztési Stratégia*. Budapest Főváros X. kerületi önkormányzat.
http://ads.deltha.hu/kobanya/Integr%e1lt%20V%e1ros-fejleszt%e9si%20Strat%e9gia_2010_03%20V%e9gl..pdf

PULINKA MIHÁLY

Kézbesítési vélelem a fizetési meghagyásos eljárásban

„De hát a törvényeknek nem azért van hitelük, mert igazságosak, hanem azért, mert törvények. Ez az ő tekintélyüknek misztikus alapja; semmi egyéb. Amivel jól is járnak.”

(MONTAIGNE)

Presumption of service of documents in the payment order proceeding – Subject of this study is an overview on the current system of the „mail box rule” and certain specific issues of this rule in the context of the payment order proceeding, which has been transferred into the competence of the civil law notaries in 2010. I also strive to present the controversial rules, their solutions and the Hungarian judicial practice. I try to examine the legal policy behind the laws. Hopefully, this could be useful for notaries.

1. A fizetési meghagyásos eljárásról

A fizetési meghagyásos eljárás 1893 óta létező¹ jogintézmény a magyar jogrendszerben. Több mint 50 éven keresztül a Pp. szabályozta, és bírósági hatáskörben volt, 2009-től viszont az Fmhtv., amely rendelkezése szerint immár közjegyzői hatáskör ez az egyszerűsített polgári nemperes eljárás [Fmhtv. 1. § (1) bek.].

Az eljárásnak preambulumban deklarált célja a természetes személyek és jogképes szervezetek nem vitatott pénzköveteléseinek gyorsabb és hatékonyabb érvényesítése, amely

¹ A magyar jogba a fizetési meghagyásokról szóló 1893. évi XIX. törvény-cikk vezette be.